

UOT 32

[https://doi.org/10.30546/ifs.2025.1\(44\).120](https://doi.org/10.30546/ifs.2025.1(44).120)

GÜRCÜSTANDA ERMƏNİLƏRİN DİL VƏ TƏHSİL MƏSƏLƏLƏRİNƏ ERMƏNİ DAİRƏLƏRİNİN VƏ ERMƏNİSTANIN MÜDAXİLƏSİ

Aisel Zeynalova

baş mütəxəssis, AMEA Fəlsəfə və Sosiologiya İnstitutu, **Azərbaycan**

Alis100a@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0009-0492-3666>

Xülasə. Bu məqalədə Gürcüstanda ermənilərin dil və təhsil məsələlərinə erməni dairələrinin və Ermənistanın müdaxiləsi məsələsi araşdırılır. Gürcüstan hökuməti təhsil proqramlarının yaradılmasında öz suverenliyini qoruyaraq, bütün etnik icmaların hüquqlarını nəzərə almağa çalışır. Buna görə də Gürcüstanda təhsil siyasətinə kənar müdaxilələr xoş qarşılanmır və ölkə öz təhsil sistemini müstəqil müəyyən etmək hüququnu özündə saxlayır. Gürcüstanda yaşayan etnik azlıqlar içində ermənilər sayca ikinci yerdədirlər, əsasən Samtsxe-Cavaxetidə məskunlaşmışlar. Ermənilərin ana dilində təhsil üçün məktəbləri, mədəniyyət mərkəzləri, ictimai təşkilatları, kilsələri, habelə TV kanalı mövcuddur. Buna baxmayaraq Samtsxe-Cavaxetidə yaşayan ermənilər hüquqlarının pozulduğunu iddia edirlər. Həmçinin məktəblərdə tədrisin erməni dilində keyfiyyətsiz və yetərsiz aparıldığını qeyd edirlər. Gürcüstan dövləti hər bir vətəndaşın ana dilində təhsil almaq hüququnu tanısa da, Gürcüstanda yaşayan ermənilər bununla kifayətlənmirlər. Gürcü dilinin vahidliyini qorumaq və eyni zamanda etnik azlıqlara öz dillərində təhsil almaq imkanı vermək, hökumətin həll etməli olduğu həssas məsələdir. Bu məsələnin həm təhsil siyasətində, həm də ümumi sosial inteqrasiya prosesində diqqətlə həll olunması Gürcüstanın dövlətçilik maraqlarına uyğundur.

Məqsəd: Gürcüstanda ermənilərin dil və təhsil məsələlərinə erməni dairələrinin və Ermənistanın müdaxiləsini araşdırmaq.

Metodologiya: Tədqiqat aparılarkən tarixi, müqayisəli təhlil, sənədlərin analizi metodlarından istifadə olunaraq Gürcüstanda yaşayan ermənilərin dil, təhsil məsələlərinə, erməni dairələrinin və Ermənistanın müdaxiləsi problemləri öyrənilmişdir.

Elmi yenilik: İlk dəfə gürcüdilli mənbələr istifadə edilməklə, ermənilərin və ermənidilli dairələrin Gürcüstanda yaşayan ermənilərin dil və təhsil məsələlərinə yanaşması və müdaxiləsinin tədqiqatı aparılmışdır.

Açar sözlər: Gürcüstan, Gürcüstanda ermənilər, Ermənistan, dil, təhsil.

ВМЕШАТЕЛЬСТВО АРМЯНСКИХ КРУГОВ И АРМЕНИИ В ВОПРОСЫ ЯЗЫКА И ОБРАЗОВАНИЯ АРМЯН В ГРУЗИИ

Аисель Зейналова

Резюме. В статье рассматривается вмешательство армянских кругов и Армении в вопросы языка и образования армян в Грузии. В Грузии армяне являются второй по численности этнической группой, проживающих в Самцхе-Джавахети, где есть школы, культурные центры, общественные организации, церкви и даже телеканал для обучения на родном языке. Несмотря на это они утверждают, что их права нарушаются, что преподавание в школах на армянском языке ведется на низком уровне. Правительство Грузии, сохраняя свой суверенитет в создании образовательных программ, не приветствует вмешательство извне в образовательную политику, и страна, оставляя за собой право самостоятельно определять собственную систему образования стремится учитывать права всех этнических общин. Сохранение единства грузинского языка и одновременное предоставление этническим меньшинствам возможность получать образование на родном языке является деликатным

вопросом, который рассматривается как в образовательной политике, так и в общем процессе социальной интеграции Грузии.

Цель: исследовать вмешательство армянских кругов и Армении в вопросы языка и образования армян в Грузии.

Методология: в ходе исследования были использованы методы исторического, сравнительного анализа и анализа документов для изучения проблем языка и образования армян, проживающих в Грузии, а также взаимосвязанность армянских кругов и Армении.

Научная новизна: впервые было проведено исследование с использованием грузиноязычных источников с целью изучения подхода и вмешательства армян и армяноязычных кругов в языковые и образовательные проблемы армян, проживающих в Грузии.

Ключевые слова: Грузия, армяне в Грузии, Армения, язык, образование

THE INTERVENTION OF ARMENIA AND ITS CIRCLES TO THE LANGUAGE AND EDUCATION ISSUES OF ARMENIANS IN GEORGIA.

Aisel Zeynalova

Abstract: Short content. The article discusses the interference of Armenian circles and Armenia in the issues of the language and education of Armenians in Georgia. The Government of Georgia, preserving its sovereignty in the creation of educational programs, strives to take into account the rights of all ethnic communities. Therefore, outside interference in educational policy is not welcomed in Georgia, and the country reserves the right to independently determine its own education system. Armenians were the second largest ethnic minority in Georgia, mainly living in Samtskhe-Javakheti. Armenians have schools, cultural centers, public organizations, churches and even a TV channel for learning in their native language. Despite this, Armenians living in Samtskhe-Javakheti claim that their rights have been violated. They also note that teaching in schools is conducted at a low level and at an insufficient level in the Armenian language. Although the Georgian state recognizes the right of every citizen to receive education in their native language, Armenians living in Georgia are not satisfied with this. Preserving the unity of the Georgian language and simultaneously providing ethnic minorities with the opportunity to receive education in their native language is a delicate issue that the government must resolve. It is in the state interest of Georgia to carefully consider this issue both in educational policy and in the general process of social integration.

Objective: To investigate the intervention of Armenian circles and Armenia in the language and education issues of Armenians in Georgia.

Methodology: During the research, historical, comparative analysis, and document analysis methods were used to study the problems of language and education issues of Armenians living in Georgia, as well as the interference of Armenian circles and Armenia.

Scientific novelty: For the first time, a study was conducted using Georgian language sources to examine the approach and intervention of Armenians and Armenian-speaking circles in the language and education issues of Armenians living in Georgia.

Keywords: Georgia, Armenians in Georgia, Armenia, language, education.

Giriş

Qara dəniz sahilində yerləşən Gürcüstan Cənubi Qafqazın geostrateji əhəmiyyətli ölkəsidir. Məlum olduğu kimi, şimaldan cənuba, şərqdən qərbə uzanan mühüm ticarət və kommunikasiya yolları üzərində yerləşən Gürcüstan tarixin müxtəlif dövrlərində xarici güclərin maraq nöqtəsi olmuş və zaman-zaman işğala məruz qalmışdır (1, s. 7-8). Bundan əlavə, müasir Gürcüstan ərazisi qədim zamanlardan intensiv miqrasiya bölgəsi olmuşdür. Qonşu bölgələrdən Gürcüstana xüsusilə intensiv miqrasiya prosesi gedir. Ölkədə Qafqaz xalqlarının nümayəndələri ilə yanaşı, Yaxın Şərqdən olan ayrı-ayrı qruplar da məskunlaşmışlar. Zaman keçdikcə bəzi mühacir qrupları yerli əhali və ya digər

etnik qruplarla birləşmiş, digərləri isə sona qədər öz milli xüsusiyyətlərini qorumuşlar. Bir çox mənbələrdə ərəblərin, səlcuqların, monqolların, rusların, ermənilərin, qazaxların müxtəlif dövrlərdə buraya köç etdiyinə dair məlumatlara rast gəlmək mümkündür. Qeyd etmək lazımdır ki, bu proses davamlıdır və tədricən həyata keçirilir (1, s. 8).

Gürcüstanda gürcülərlə yanaşı, azərbaycanlılar (Borçalı türkləri), ermənilər, abxazlar, osetinlər, kürdlər, ruslar, yunanlar, yəhudilər, ərəblər, qaraçılar və başqa xalqların nümayəndələri də yaşayırlar. 2014-cü ilin siyahıyaalmasının nəticələrinə görə, ölkə əhalisinin təxminən 87 faizini etnik gürcülər, 13 faizini isə müxtəlif etnik qrupların nümayəndələri təşkil etmişdir. Azərbaycanlılardan sonra ən çox sayda malik etnik qrup ermənilərdir ki, onlar ölkə əhalisinin təxminən 4,5 faizini təşkil edir (10).

Ermənilər müasir Gürcüstanın paytaxtı Tbilisi və Samtsxe-Cavaxeti, Kvemo Kartli, Acarada və Abxaziyada yaşayırlar. Onların məskunlaşması müxtəlif tarixi dövrlərlə bağlıdır (1, s. 24).

Ermənilərin Gürcüstan torpaqlarında kütləvi şəkildə məskunlaşması Rusiyanın Cənubi Qafqazda hökmranlığından sonra yeni köçlər sayəsində mümkün olmuşdur. Çar Rusiyası Qara dəniz hövzəsində üstünlük əldə etməyi və isti dənizlərə çıxış əldə etməyi qarşısına məqsəd qoyduğundan indiki Gürcüstan ərazisi XVII-XVIII əsrlərdə Osmanlı və Rusiya dövlətləri arasında döyüş meydanına çevrilmiş, 1768-1774-cü illər Rus-Osmanlı müharibəsi zamanı gürcü kralı II Ərəkli (İrakli) Rusiyanı fəal şəkildə dəstəkləyirdi (9). 1783-cü ildə Georgiyevski sülh müqaviləsinin bağlanması ilə Kartli Kaxetiya çarlığı Rusiyanın himayəsinə keçdi. Çar Rusiyası 1801-ci ildə Gürcüstanın ilhaqını başa çatdırdı. Bununla da ermənilərin Gürcüstan ərazisinə kütləvi köçürülməsi prosesi başladı (15).

Gürcüstanda ermənilərin kütləvi məskunlaşması 20-ci əsrdə də davam etmişdir. 1899-cu ildə çar administrasiyasının əmri ilə Samtsxe-Cavaxeti kilsələrinə gürcü dili qadağan edildi, mərasimlər erməni və rus dillərində keçirildi. Bu ayrı-seçkilik siyasəti yerli əhalinin istismarı üçün münbit zəmin yaratdı. Bavra, Varevan, Alastan, Ojmana, Turtsxe, Tora, Kartikami, Eştia, Xulqumo, Hur, Kulikam, Kordzuli kəndlərində yaşayan gürcülər tamamilə erməniləşdirildi. Anti-gürcü siyasətinin ən bariz nümunələrindən biri də Vəli kəndində katolik gürcülərin erməniləşdirilməsi oldu (9).

1926-cı ildə Samtsxe-Cavaxetiya əhalisinin 41,8 faizini ermənilər təşkil etdiyi halda, 1956-cı ildə bu göstərici 64,5 faizə çatmışdı. Xüsusilə Samtsxedə 1926-cı ildə ermənilər əhalinin 15,1 faizini təşkil etdiyi halda, 1959-cu ildə bu göstərici 36,2 faizə yüksəlmişdi. Həmin illərdə Cavaxetiyada bu göstərici 79,72 faizdən 88,7 faizə yüksəlmişdi. 1959-cu ildə Gürcüstanda 442,9 min erməni yaşayırdı ki, bu da ümumi əhalinin 10,95 faizini təşkil edirdi. 1970-ci ildə ermənilərin sayı 452 min 309 nəfər idi. 1979-cu ildə onların sayı 448 min nəfər idi ki, bu da Gürcüstanın ümumi əhalisinin 9 faizini təşkil edirdi. 1989-cu ildə Gürcüstanda 437 min 200 erməni əsilli vətəndaş yaşayırdı ki, bu da ölkə əhalisinin 8,1 faizini təşkil edirdi. 1989-cu il siyahıyaalınmasına əsasən, Abxaziyanın Qaqra şəhərində və Cavaxetiya, Ahalkələk və Ninotsminda bölgələrində ermənilər çoxluq təşkil edirdi. Ermənilər Ahalkələkdə ümumi əhalinin 91,3 faizini, Ninotsminda bölgəsində isə 89,6 faizini təşkil edirdi (10).

2021-ci ilin məlumatına əsasən, Gürcüstanda 116 Azərbaycandilli, 118-i ermənidilli və 11 rusdilli ictimai məktəb fəaliyyət göstərməkdədir (4).

Gürcüstan və Ermənistan arasındakı təhsil əlaqələri

İki ölkə arasında diplomatik əlaqələr 17 iyul 1992-ci ildə qurulmuşdur. Gürcüstan Ermənistan üçün şimal tranzit nəqliyyat dəhlizi olması baxımından əhəmiyyətlidir. Gürcüstan və Ermənistan arasında 80-dən çox anlaşma imzalanmasına baxmayaraq, ikitərəfli münasibətlər birmənalı deyil. Bütün istiqamətlər üzrə inkişaf nəzərə çarpır. Müstəqilliyin bərpasından sonra ilk dövlətin müvafiq qurumları arasında qarşılıqlı görüşlərin keçirildiyi izlənilir. Xüsusilə də son illərdə bu baxımdan intensivlik müşahidə edilir.

Misal üçün, 2023-cü ildə Gürcüstanın təhsil və elm naziri Mixeil Çxenkeli və Ermənistan Respublikasının təhsil, elm, mədəniyyət və idman naziri Jana Andreasyan arasında keçirilmiş görüş zamanı bütövlükdə Gürcüstan və Ermənistan arasında sıx tərəfdaşlığı, həmçinin peşə və ali təhsil istiqamətində də əməkdaşlıq nəzərdə tutan memorandum imzalanmışdır. Sənəd xüsusilə iki ölkənin ali təhsil, elm və elmi-tədqiqat müəssisələri arasında əlaqələrin gücləndirilməsinə, o cümlədən tələbələrin ali təhsil müəssisələrinin magistraturalarında təhsillərini davam etdirmələri üçün mübadilə

proqramlarının təklif edilməsinə və onlara təqaüdlərin ayrılmasına dəstək verməyi nəzərdə tutur. Memorandum çərçivəsində tərəflər gürcü və ermənişünaslıq mərkəzlərinin yaradılması məqsədilə Gürcüstan və Ermənistan universitetlərində birgə proqramlar həyata keçirməyə hazır olduqlarını bildirmişlər (11).

Mixail Çxenkeli erməni həmkarı ilə ali təhsil və elm istiqamətində əməkdaşlığın dərinləşdirilməsi məsələlərini müzakirə etmişdir ki, bu da müvafiq ali təhsil müəssisələrində gürcü və erməni dili və ədəbiyyatının tədrisinin gücləndirilməsi, terminlər baxımından birgə elmi layihələrin həyata keçirilməsinə yardım etmək kimi qiymətləndirilə bilər. Nazir həmkarının Yevgeni Xaradze adına Abastumni Astrofizika Rəsədxanası ilə Ermənistanın Byurakan Astrofizika Rəsədxanası arasında mövcud ənənəvi elmi əlaqələrin daha da dərinləşməsinin məqsədəuyğun olduğunu ifadə etmişdir (11).

Ermənistanın təhsil və elm naziri Arayk Arutunyan Gürcüstanın birinci kanalına verdiyi reportajda bildirmişdir ki, gürcü həmkarı ilə görüşdə Gürcüstanda fəaliyyət göstərən erməni məktəblərində erməni dili və tarixinin tədrisi müzakirə olunacaq (13).

2024-cü il 28 mart tarixində Ermənistan və Gürcüstan parlamentlərinin elm və təhsil komitələri birgə bəyannamə imzalamışlar. İclasda təhsil islahatları sahəsində qabaqcıl təcrübə mübadiləsi, deputatlar arasında təmaslar, birgə tədbirlərin və proqramların həyata keçirilməsi qeyd edilib.

İki ölkə arasında ümumi təhsil, ali və peşə təhsili və elm, gənclər və məktəb tikintisi sahələrində həyata keçirilən islahatlar barədə fikir mübadiləsi aparılmışdır. “Akademik şəhər” layihəsinin konsepsiyası gürcü tərəfdəşlərə təqdim olunmuşdur. Söhbət zamanı hər iki ölkədə müəllimlərin peşə hazırlığı və sertifikatlaşdırılması çərçivəsində atılan addımlara da toxunulmuşdur (16).

2024-cü il 23 sentyabr tarixində Gürcüstanın təhsil, elm və gənclər nazirinin müavini Nodar Papukaşvili Ermənistan nümayəndə heyətini qəbul etmişdir. Görüş çərçivəsində tərəflər təhsil, elm və gənclər sahələrində əməkdaşlığın gücləndirilməsi ölkələr arasında əməkdaşlığın dərinləşdirilməsinin gələcək perspektivləri müzakirə etmişlər. İclasda müzakirələr zamanı Gürcüstan və Ermənistanda ali təhsil səviyyəsində aparılan islahatlar və birgə layihələrin həyata keçirilməsi imkanlarına toxunulmuşdur (17).

Tərəflər Gürcüstanda etnik azlıqların cəmiyyətə inteqrasiyasının dəstəklənməsi baxımından atılacaq addımları müzakirə etmişlər. Onların arasında gürcü dili üzrə təhsil proqramının hazırlanmasının (1+4) təfərrüatları müzakirə olunmuşdur. Bildirilmişdir ki, proqram etnik azlıqların təhsilə çıxış imkanlarının artırılmasına mühüm töhfə verəcəkdir (17).

Görüşün sonunda tərəflər gənclər siyasətinin inkişafı sahəsində ölkələr arasında tərəfdəşliyin dərinləşdirilməsindən danışmış və birgə layihələr həyata keçirməyə hazır olduqlarını bildirmişlər (17).

Gürcüstanın etnik qruplara dair dil və təhsil siyasəti

Gürcüstan hökuməti təhsil proqramlarının yaradılmasında öz suverenliyini qoruyaraq, bütün etnik icmaların hüquqlarını nəzərə almağa çalışır. Buna görə də Gürcüstanda təhsil siyasətinə kənar müdaxilələr xoş qarşılanmır və ölkə öz təhsil sistemini müstəqil müəyyən etmək hüququnu özündə saxlayır (23).

Gürcüstanın bütün məktəblərində gürcü dili tədris olunur, lakin etnik azlıqların məktəblərində gürcü dilini bilmə səviyyəsi ümumiyyətlə aşağıdır. Bu vəziyyəti yaxşılaşdırmaq üçün Gürcüstan hökuməti etnik azlıqların məktəblərində gürcü dilinin tədrisini artırmaq üçün xüsusi proqramlar həyata keçirir. Gürcü dili kursları, yay düşərgələri və əlavə maddi dəstək bu səylər sırasındadır (24).

Etnik azlıqların nümayəndələri arasında gürcü dilinin populyarlaşdırılması son illərdə Gürcüstan hökuməti üçün ən vacib məsələlərdən biri olub və azlıqlara münasibətdə mövcud siyasətin prioritetlərindən biridir. Dövlət dilini bilməmək Gürcüstanda milli azlıqların inteqrasiyasına əsas maneə hesab olunur. Vəziyyəti yaxşılaşdırmaq üçün etnik azlıqların sıx məskunlaşdığı bölgələrdə dil baryerinin aradan qaldırılması üçün müxtəlif səviyyələrdə müxtəlif proqramlar həyata keçirilmiş, bu proses davam etməkdədir (15).

Gürcüstan hökumətinin 2010-cu ildən üzərində işlədiyi 1+4 proqramı çərçivəsində bir il gürcü dilini, sonra isə istədikləri dörd illik bakalavr proqramlarını oxuyan qeyri-gürcü dilli tələbələr üçün imtahansız kvota ayrılır.

Effektiv integrasiya üçün dil siyasəti çox vacibdir. Gürcüstanın azlıq icmalarının üzvləri çox vaxt gürcü dilində zəif danışılar və onların öz dilləri ictimai vətəndaş mühitində yalnız qismən tanınır. Buna baxmayaraq Gürcüstanda yaşayan ermənilər dövlət qurumlarının verdiyi qərarlara qarşı etiraz edirlər.

2024-2025-ci tədris ilindən gürcü dili hazırlığı (1+4) təhsil proqramına daxil olan ermənidilli tələbələrin maliyyələşdirilməsi iki dəfə artırılıb, buna görə də hər il 100 ermənidilli tələbə əvəzinə 200 tələbə maliyyələşdiriləcək (2).

Gürcü dilinin daha yaxşı öyrədilməsi üçün bir neçə istiqamətdə hökumətin aktiv fəaliyyəti vardır:

- “Gürcü Dili üçün Proqramlar” (State Language Program): Bu proqram etnik azlıqların gürcü dilini öyrənməsi məqsədini güdür. Məqsəd, bu icmalara gürcü dilində təhsil alma imkanı vermək və onların gündəlik həyatda daha yaxşı integrasiya olmasına kömək etməkdir.

- Məktəb proqramları: Təhsil Nazirliyi, erməni və azərbaycanlı icmalarının yaşadığı bölgələrdə məktəblərdə gürcü dilinin tədrisini gücləndirmək üçün xüsusi kurslar təşkil edir. Bu kurslar həmçinin mühazirələr və təlimlər vasitəsilə gürcü dilinin praktik tətbiqini öyrənməyə yönəlir.

- Xüsusi dil kursları: Etnik azlıqlar üçün xüsusi dil kursları təşkil edilir. Bu kurslar müxtəlif yaş qruplarına və təhsil səviyyələrinə uyğunlaşdırılır və məhz gürcü dilinin öyrədilməsinə yönəlir.

- Beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlıq. Gürcüstan hökuməti, beynəlxalq təşkilatlarla, o cümlədən BMT və Avropa Şurası ilə əməkdaşlıq edərək, etnik azlıqlara gürcü dilini öyrətmək üçün maliyyə və texniki dəstək alır. Bu təşkilatlar, xüsusilə kiçik icmaların dil öyrənmə prosesini dəstəkləmək üçün proqramlar həyata keçirir. Gürcüstan hökuməti keyfiyyətli təhsilin əlçatanlığının təmin edilməsi və dövlət dili üzrə biliklərin yaxşılaşdırılmasını vətəndaş integrasiyası prosesinin iki əhəmiyyətli aləti hesab edir. Ölkə qanunvericiliyinə əsasən, təhsilin bütün pillələləri etnik azlıq nümayəndələri üçün əlçatandır və azlıqlar öz ana dillərində - Azərbaycan, erməni və rus dillərində təhsil almaq imkanları ilə təmin olmuşlar (4).

Qanunvericilik və informasiya sahəsində tənzimlənmələr həyata keçirilmişdir. Təhsil proqramlarının, o cümlədən “Gələcək uğur üçün gürcü dili”, “Gürcü dili ikinci dil kimi” və “1+4” dil tədrisi proqramlarının yaradılması, bu proqramlar azlıqlara öz ana dilində ali məktəblərə qəbul imtahanı verməyə imkan vermişdir. Bundan əlavə, təhsilin standartlaşdırılması üçün dərslilər erməni dilinə tərcümə edilmişdir. Bu islahatlar Gürcüstanda yaşayanlar üçün imkan pəncərəsi açdı, gənclərdə təhsillərini Tbilisidə davam etdirmək həvəsinə səbəb oldu. Mühüm nailiyyətlərdən biri də yeni tarix dərslisinin yaradılması oldu (22).

Bu faydalı dəyişikliklərə baxmayaraq, islahatlar prosesində boşluqlar var. Gürcü dilinin tədrisi yerli kadrlarla lazımı hazırlıq görülmədən başlandı. Müəllimlərin fənn ixtisasları dil tədrisi standartına cavab verəcək səviyyədə deyildi. Bundan başqa, məktəb dərsliləri müxtəlif səviyyəli şagirdlər üçün səmərəsiz idi. Məsələn, material yuxarı kurs tələbələrinin faktiki bilikləri üçün nəzərdə tutulmuşdu, bu proqram düzgün yerinə yetirilə bilmədi (21).

Gürcüstandakı ermənilərin dil və təhsil problemləri

Gürcüstanda yaşayan erməni icması ölkənin ən böyük etnik azlıqlarından biridir. Onların əksəriyyəti kənd təsərrüfatı, ticarət və xidmət sahələrində işləyirlər. Ermənilərin dil və təhsil məsələləri ilə bağlı müəyyən problemləri yox deyil.

1993-cü ildə qəbul edilmiş Vətəndaşlıq Qanunu vətəndaşlıq statusu almaq üçün dövlət dilini və ya tarixi bilmək tələbini qarşıya qoymurdu. Təhsil Qanunu azlıqlara öz ana dillərində təhsil almaq imkanı verirdi. Gürcü olmayanlar məhkəmə iclaslarında tərcüməçidən istifadə edə bilirdilər, dil tədris proqramları yaradılırdı. Gürcü dilinin inzibati fəaliyyət dili elan edilməsi və şərtlərin çətinləşdirilməsi uzun müddət əhali üçün anlaşılmaz qaldı, çünki əvvəlki illərdə regionda gürcü dilindən istifadə etməyə o qədər də ehtiyac yox idi. Əhalinin etirazını nəzərə alan hakimiyyət bu məsələdə güzəştə getdi və inzibati icraat dili kimi erməni dilinin istifadəsinə göz yumdu (21).

Sonrakı illərdə yenidən gündəmə gələn dil islahatları ermənilər tərəfindən birmənalı qarşılanmadı. Yerli əhali Gürcüstanın milli layihəsi ilə qarşılıqlı əlaqəni assimilyasiya, özünü isə hökumət siyasətinin qurbanı kimi qəbul edirdi (21).

Məlum olduğu kimi, ermənilər Gürcüstanda yaşamaqlarına baxmayaraq, əsasən erməni dilində danışırlar. Bu dil Gürcüstanın rəsmi dili olan gürcü dilindən tamamilə fərqlidir, rəsmi dil biliklərinin olmaması onların gündəlik həyatlarını çətinləşdirirdi. Gürcüstanın çoxsaylı rəsmi sənədləri, qanunları, məktəb proqramları və digər dövlət xidmətləri yalnız gürcü dilində təqdim edilir.

Erməni icmasının ən böyük dil problemi məktəblərdə tədris dili ilə bağlıdır. Cavaxetiya bölgəsindəki erməni məktəblərində dərslər əsasən erməni dilində keçirilir. Bu məktəblərdə gürcü dilinin tədrisi yetərli səviyyədə deyil və bu, erməni icmasının gürcü dilində yüksək səviyyədə kommunikasiyada çətinliklər yaşamasına səbəb olur. Gürcü dilini bilməyən ermənilər dövlət orqanlarında, iş yerlərində və cəmiyyətin digər sahələrində təmsil olunmaqda çətinlik çəkirlər.

Gürcü dilini zəif bilənlər, dövlət xidmətlərindən, hüquqi yardım və digər sosial xidmətlərdən yararlanmaqda çətinliklər yaşayırlar.

Dil problemi ermənilərin gürcü cəmiyyətinə inteqrasiyasını çətinləşdirir. Gürcü dilini bilən ermənilər ilə bilməyənlər arasında müəyyən sosial təbəqələşmə mövcuddur. Eyni zamanda bu, mədəniyyətlərarası əlaqələrin inkişafını da məhdudlaşdırır, çünki gürcü icması ilə erməni icması arasında dil baryeri mövcuddur. Əksər ermənilər iş axtarışında və ya biznes qurmağı planlaşdıran zaman gürcü dilini öyrənməkdə çətinliklərlə üzləşirlər. Bu, onların iqtisadi imkanlarını məhdudlaşdırır və daha çox yerli erməni cəmiyyətinə xidmət edən sektorlarda işləməyə məcbur edir.

Ermənilər sürətli inteqrasiya tələbini öz etnik kimliklərini və dillərini itirmək təhlükəsi kimi qəbul edirlər ki, buna misal kimi məktəblərdə Gürcüstan tarixinin tədrisinə etirazları göstərmək olar. Yerli əhali tələb edir ki, Ermənistan tarixi erməni məktəblərində fakultativ fənn olaraq qalsın.

Samtsxe-Cavaxetidə yaşayan ermənilər məktəblərdə tədris dilini erməni dilində keyfiyyətsiz və yetərsiz aparıldığını iddia edirlər. Gürcüstan dövləti hər bir vətəndaşa təhsil sahəsində öz haqlarını qoruyub saxlamasında güzəştlər edir, buna baxmayaraq Gürcüstanda yaşayan ermənilər bu məsələni problem olaraq qabardırlar.

Gürcüstanda yaşayan ermənilərin qeydlərinə görə, rayonda erməni dili və ədəbiyyatı müəllimlərinin sayı kifayət qədər deyil, onlar dil və ədəbiyyat dərslərinin çox vaxt tamamilə fərqli fənlərin müəllimləri tərəfindən keçirildiyini bildirirlər.

Müəllimlər kitabların keyfiyyətindən şikayətlənirlər. Onların fikrincə, dərsliklərdə təkcə mexaniki yox, faktiki səhvlər də çoxdur. Yerli müəllimlər Təhsil Nazirliyindən tələb edirlər ki, kitabların keyfiyyətinə nəzarət etsin və mövcud səhvlər düzəldilsin (18).

Gürcüstanın əsas KİV-ləri və xəbər mənbələri əsasən gürcü dilindədir. Bu da erməni icmasının xəbərlərdən və cəmiyyətin əsas müzakirə mövzularından kənar qalmasına səbəb ola bilər. Bəzi erməni dilində fəaliyyət göstərən radio və qəzetlər mövcud olsa da, bu media vasitələri ümumi cəmiyyətin nəbzini tutmaqda məhdudiyətlər yaşayır.

Hökumət tərəfindən gürcü dilinin daha yaxşı öyrədilməsi istiqamətində bir sıra təşəbbüslər olsa da, erməni icmasında bu məsələnin prioritet olaraq görülməməsi bəzi çətinliklər yaradır. Gürcü dilini öyrənmək üçün müvafiq kurslar və tədris proqramlarının məhdud olması da bu problemi daha da dərinləşdirir.

Gürcüstanda dərsliklər yazmaq mümkün olmasa da, Ermənistan tarixinin öyrənilməsi fənn olaraq qalmışdı. Buna görə də Ermənistan Respublikasından göndərilən kitablar bir neçə il məktəblərdə istifadə olundu. 2007-ci ilə qədər azlıqların dillərində dərsliklər Ermənistan tərəfindən ermənidilli məktəblərə verilirdi. Lakin bu, Gürcüstan hökumətini qane etmirdi, çünki kitablarda Gürcüstanın tarixi yer almamışdı və onlar Gürcüstanın kurikulumuna uyğunlaşdırılmamışdı. Buna görə də Təhsil və Elm Nazirliyi tərəfindən azlıqların cəmiyyətdə iştirakını artırmaq üçün gürcü dərsliklərinin azlıqların dillərinə tərcümə edilməsi barədə qərar qəbul edildi (14).

Erməni dairələrinin və Ermənistanın Gürcüstandakı ermənilərin dil və təhsil məsələsinə müdaxiləsi

Gürcüstanda yaşayan ermənilərin burada 70-ə yaxın ictimai təşkilatı fəaliyyət göstərir. Onların hamısı “Gürcüstan ermənilərinin icması” adlı qeyri-rəsmi birlik adı altında birləşmişdir. Mədəniyyət, gənclər, qadın hüquqları, sosial-iqtisadi məsələlər adı altında fəaliyyət göstərən bu təşkilatlar Tbilisi və Samtsxe-Cavaxeti bölgəsində yerləşir. Gürcüstanda yaşayan bütün milli azlıqların təmsil olunduğu “Çoxmillətli Gürcüstan” təşkilatının sədri də yerli erməni əsilli vətəndaş Arnold Stepanyandır (3).

Erməni QHT-ləri Ermənistan dövlətinin maraqlarına cavab verən fəaliyyətə də mütəmadi cəlb olunurlar. Hər il qondarma “erməni soyqırımı”nın ildönümü ilə bağlı erməni icmasının təşkilatçılığı ilə Türkiyənin Gürcüstandakı səfirliyi qarşısında etiraz aksiyası, Tbilisi və Samtsxe-Cavaxeti bölgəsində yürüşlər keçirilir. QHT-lərin adından qondarma soyqırımın tanınması tələbi ilə Gürcüstan parlamentinə dəfələrlə müraciət olunmuşdur (3). Bununla yanaşı, QHT-lər və ümumilikdə erməni icması dil strategiyası ilə bağlı çıxışlar edirlər.

Cavaxetiyada erməni dilinin statusu məsələsi 1999-cu ildə qaldırılmışdı. O vaxtdan bəri icma belə bir qərarın verilməsində ısrarla fəallıq nümayiş etdirirdi.

Ermənilərin arqumentlərini diqqətlə nəzərdən keçirdikdə bunun Gürcüstanın daxili işlərinə dillə bağlı müdaxilə cəhdləri kimi başa düşmək olar. Tərəfdarların arqumentlərinə görə, erməni dili yeganə dildir ki, ermənilərin yığcam halda yaşadıkları ərazilərdə bütün ictimaiyyət bilir və bu səbəb erməni dilinə milli status verilməsini zəruri edir (9).

Cavaxetiyadakı etnik ermənilərlə bağlı məsələdə də tərəflərin fikri fərqlidir. Ermənistan nöqtəyi-nəzərindən əsas problem odur ki, guya yerli etnik ermənilərin öz ana dilində keyfiyyətli təhsil almaqda çətinlik çəkmələri iqtisadi və siyasi sahədə özlərini reallaşdırmaq baxımından ayrı-seçkiliyə məruz qalmalarına gətirib çıxarır.

Bundan əlavə, dövlət dilinin tətbiqinə qarşı çıxanlar da var. Sovet İttifaqında və 1990-cı illərdə orta və ali təhsil almalı olan əhalinin bir hissəsi üçün erməni və ya rus dili gündəlik ünsiyyət dili olaraq qaldığından gürcü dili məcburiyyəti ilə barışmaq istəməzlər.

Onlar dil öyrənilməsini problemlə məsələ kimi qəbul edirlər, gürcü dilində xidmət göstərilməsi üçün meyar kimi istifadə edilməsinə qarşı çıxır və dövlətə iki həll yolu təklif edirlər: Cavaxetiyada erməni dilini inzibati istehsal dili elan etmək və ya 15-20 il müddətində əvvəl keçid dövrü tətbiq etmək. Onların qiymətləndirməsinə görə, ikinci təşəbbüsü dəstəkləsələr, göstərilən vaxtda dili bilməmək problemini aradan qaldıra bilərlər.

Erməni dilindən bölgənin rəsmi dili kimi istifadə edilməsi tələbi ilə bağlı son açıq təzahür 2016-cı ilin noyabrında Sakrebulo (yerli administrasiya) tərəfindən Axalkalaki rayonunda yeni yol nişanlarının hazırlanması və quraşdırılması ilə bağlı qəbul edilmiş qərar oldu. Ənənəvi olaraq, Gürcüstanda yol nişanlarında coğrafi adlar gürcü və ingilis dillərində göstərilir. Axalkalaki rəhbərliyi isə buraya erməni yazılarını da əlavə etmək qərarına gəlmişdi (9).

Təklif ictimaiyyət tərəfindən coşqu ilə qarşılandı, lakin bölgədən kənarında mənfi reaksiyalar olduğu üçün təklif olaraq qaldı. Müxtəlif KİV-lərdə Cavaxetiyada gedən bu proseslər separatizmin yeni dalğası kimi qiymətləndirildi.

Deputatların özlərinin də qeyri-rəsmi söhbətlərində dediyi kimi, Tbilisinin müxtəlif rəsmi qurum və idarələri tərəfindən etiraz edildikdən sonra şəhər şurası bu məsələni təxirə salmağa üstünlük verdi (9).

Gürcüstan Erməni Yeparxiyasının Gənclərlə İş Departamentinin təşəbbüsü (direktor: Valeri Badaliani) və Yeparxiyanın dəstəyi ilə 12 noyabr 2016-cı il tarixində Tbilisinin Hayartun Mərkəzinin Qalust Gülbenkyan adına zalında müxtəlif ali təhsil müəssisələrində təhsil alan erməni gənclərlə görüş keçirilmişdir. Mərkəzin direktoru gəncləri cəmiyyətin həyatında iştirak etməyə çağırır, həmçinin onları milli birlik ideyasını rəhbər tutmağa və Gürcüstanın erməni icmasının tərəqqisinin iştirakçısı olmağa səsləmişdir.

18 aprel 2018-ci il tarixdə Gürcüstan Erməni Yeparxiyasının Hayartun Mərkəzi Qalust Gülbenkyan adına zalda yeparxiyanın tabeliyində fəaliyyət göstərən “Surb Movses Xorenatsi” uşaq bağçasının uşaqlarının valideynləri və Gürcüstan Erməni Yeparxiyasının kollektivi ilə görüş keçirilmişdir. Görüşdə Gürcüstanda fəaliyyət göstərən ermənidilli məktəblərin şagird sayının azalması məsələsi müzakirə edilmiş, bu məktəblərin təbliğati aparılmışdır.

Erməni millətçilərinin Gürcüstana qarşı “dil tələbləri” hətta BMT-nin əsas beynəlxalq platformasında da ultimatum kimi səsləndirilmişdir. Cavaxetiyada erməni məktəbləri və uşaq bağçaları fəaliyyət göstərər və indi də fəaliyyət göstərir, erməni mədəniyyətinin inkişafı da onların büdcəsindən dotasiya olunur. Erməni dilinin “statusu” olmasa da, əvvəl ermənicə ümumiyyətlə danışılmayan Axalkalakidə bu gün hamı daha çox erməni dilində danışır. Məsələn, Axalkalaki bələdiyyəsinin erməni dilində yaradılmış dövlət saytı da var.

Gördüyümüz kimi, erməni millətçilərinə və Ermənistan hökumətinin müdaxiləsi ilə Gürcüstanı daha da parçalamaq üçün, separatizmi qızıqdırmaq üçün, sadəcə, “status” məsələsi lazımdır. Əslində, Gürcüstanda digər milli azlıqların dilləri kimi erməni dili də təhlükə altında deyil (10).

Ermənistan Gürcüstanda yaşayan ermənilərin erməni dili və mədəniyyətinin orada kök salması üçün Gürcüstandakı erməni tələbələri öz universitetlərinə qəbul edir və təqaüd imkanları təklif edir. Gürcüstandakı erməni gənclər, xüsusən də erməni kimliyini və mədəniyyətini qorumaq istəyənlər Ermənistanda universitet təhsilini seçirlər. Bu təqaüd proqramları tələbələrə Ermənistanda təhsil imkanlarından yararlanmağa imkan verir və beləliklə, ermənilər təhsil aldıqdan sonra Gürcüstana qayıtmaqla erməni ideologiyasını yaymağa çalışırlar (24).

Ermənistan Gürcüstanda erməni gəncləri üçün ana dilini möhkəmləndirmək və mədəni əlaqələri qorumaq üçün yay düşərgələri və dil kursları təşkil edir. Gürcüstandakı erməni mədəni birlikləri və kilsələri vasitəsilə təşkil olunan bu cür tədbirlər erməni təbliğat maşını kimi istifadə edilir.

Ermənistan hökuməti təhsil sistemində Gürcüstanla birgə proqramlarda iştirak etməklə, orada yaşayan erməni tələbələrin təhsilinə müdaxilə etməkdədir. Gürcüstan Texniki Universitetində “Erasmus+” layihəsinin - “Gürcüstan və Ermənistanın ali təhsil sistemlərində mikrosertifikatlaşdırmanın tətbiqi: Cənubi Qafqaz mayakı” (Micro-GEAR) adlı layihənin açılış mərasimi keçirilib. Bu layihə ikiqat diqqət mərkəzindədir. Bu, bir tərəfdən, Gürcüstan və Ermənistan ali təhsil sistemlərini modernləşdirəcəksə də, digər tərəfdən yerli təhsil sistemlərinə müdaxiləyə şərait yaradacaq (25).

Nəticə

Ermənilər Gürcüstanın müxtəlif bölgələrində, xüsusən paytaxt Tbilisi, Samtsxe-Cavaxeti, Kvemo Kartli, Acara və Abxaziyada məskunlaşmışlar. Ermənilərin ən sıx yaşadığı bölgə Samtsxe-Cavaxetidir. Xüsusən, Cavaxetidə erməni əhalisinin sayı çox yüksəkdir.

Ermənilərin təhsili Gürcüstanda bir neçə səviyyədə təşkil olunur. Onlar ümumilikdə Gürcüstanın dövlət məktəblərində təhsil alırlar, həmçinin erməni dili və mədəniyyətini öyrədən məktəblər də mövcuddur.

Gürcüstanın bəzi məktəblərində xüsusilə erməni icmasının sıx olduğu ərazilərdə erməni dilində tədris aparılır. Bu məktəblər, həmçinin erməni dilini və ədəbiyyatını öyrətmək üçün xüsusi kurslar təşkil edirlər.

Gürcüstanda yaşayan ermənilər, yalnız öz dillərində təhsil almaqla kifayətlənməyib, həmçinin erməni ədəbiyyatının, tarixinin və digər mədəniyyət sahələrinin geniş şəkildə tədris olunmasını istəyirlər. Bu, onların tək kimliklərini qorumaq deyil, eyni zamanda siyasi təxribat kampaniyaları aparmaları üçün vəsilə hesab oluna bilər.

Samtsxe-Cavaxetidə yaşayan ermənilər məktəblərdə tədris dilini erməni dilində keyfiyyətsiz və yetərsiz aparıldığını qeyd edirlər. Gürcüstan dövləti hər bir vətəndaşın təhsil sahəsində öz haqlarını qoruyub saxlamasında güzəştə edir, buna baxmayaraq Gürcüstanda yaşayan ermənilər bu məsələni qabardırlar.

Ermənistan Gürcüstanda ermənilərin erməni dilində təhsil alma hüquqlarının təmin olunması üçün müxtəlif təzyiqlər və diplomatik təşəbbüslər həyata keçirir.

Ermənistan bu məsələdə beynəlxalq təşkilatlar çərçivəsində də fəaliyyət göstərir. Məsələn, Ermənistan UNESCO və digər beynəlxalq təşkilatlar vasitəsilə erməni dilinin qorunması və təhsilin erməni dilində daha geniş şəkildə təmin edilməsi məqsədini güdür. Gürcüstan hökumətinə yerli erməni icmalarının təhsil və mədəniyyət sahəsindəki hüquqlarının qorunmasına dair çağırışlar edilir.

Erməni kilsəsinin təhsil sahəsindəki müdaxiləsi, xüsusən ermənidilli məktəblərin dəstəklənməsi və erməni dilində dərslərin verilməsi məsələlərində daha çox hiss olunur. Kilsə həmçinin erməni tarixi və mədəniyyətinin təbliğ edilməsi sahəsində fəaliyyət göstərir.

Gürcüstan hökuməti bu məsələyə həssas yanaşır və erməni icmasının bu bölgəni tamamilə "mənimsəməsi" məsələsinə qarşı ehtiyatlıdır. Belə bir hərəkət Gürcüstanın ərazi bütövlüyü və suverenliyinə qarşı təhdid kimi qəbul oluna bilər.

Gürcü dilinin vahidliyini qorumaq və eyni zamanda etnik azlıqlara öz dillərində təhsil almaq imkanı vermək, hökumət üçün mürəkkəb bir məsələdir. Bu məsələnin həm təhsil siyasətində, həm də

ümumi sosial integrasiya prosesində diqqətlə həll olunması Gürcüstanın dövlətçilik maraqlarına uyğundur..

İstifadə olunmuş ədəbiyyat

1. Etnosebi Sakartveloshi, Ed. Merab Basilaia, Tiflis 2008, s. 7-8. [ეთნოსები საქართველოში, რედაქტორი მერაბ ბასილაია, თბილისი 2008, გ. 7-8].
2. Etnosebi Sakartveloshi, s. 8
3. Etnosebi Sakartveloshi, s. 24.
4. Giorgi Amilaxvar Ermənistanın təhsil, elm, mədəniyyət və idman naziri ilə işgüzar görüş keçirib. <https://mes.gov.ge/content.php?id=13727&lang=geo>
5. ქართული ენის სწავლება. <https://grass.org.ge/wp-content/uploads/2016/11/somekhi-umtsiresoba-samtskhe-javakhethis-regionshi.pdf>
6. QHT sektoru, <https://report.az/analitika/gurcistanin-ermeni-sevgisi-azerbaycanlilarin-uzlesdiyi-ayriseckilik/>
7. მიხეილ ჩხენკელმა სომხეთის რესპუბლიკის განათლების, მეცნიერების, კულტურისა და სპორტის მინისტრს უმასპინძლა და თანამშრომლობის გაღრმავების საკითხები განიხილა. <https://mes.gov.ge/content.php?id=13350&lang=geo>
8. Orta və ali təhsil. <https://report.az/analitika/gurcistanin-ermeni-sevgisi-azerbaycanlilarin-uzlesdiyi-ayriseckilik/>
9. Rusudan Amirejibi and Kakha Gabunia, Georgia’s Minorities: Breaking Down Barriers to Integration, 2021, s.6.
10. Statistikis Erovnuli Samsakhuri (sakstati), https://migration.commission.ge/files/census-releasegeo_2016.pdf.
11. სომხური ენა საქართველოში: სახელმწიფო ენის სტატუსის მომხრეები და მოწინააღმდეგეები. <https://jam-news.net/ge/somkhuri-ena-saqartveloshi/>
12. ენის სტატუსის საკითხი - გამოხმაურება ინტერნეტ-მედიაში. <https://sknews.ge/ka/old/1253>
13. სომხეთის განათლების მინისტრი ქართველ კოლეგასთან სომხური სკოლების თემის განხილვას გეგმავს. <https://1tv.ge/news/somkhetis-ganatilebis-ministri-qartvel-kolegastan-somkhuri-skolebis-gankhilvas-gegmavs/>
14. „სომხური ენის ოფიციალური სტატუსის“ მოთხოვნა საქართველოში. ჯავახკის სეპარატისტები ენის საკითხით იწყებენ და „მიაცემით“ დაამთავრებენ. <https://ge.kavkazplus.com/news.php?id=41679>
15. Valerian Macharadze, “Georgievskis traktati”, [http://www.sinergia.ge/samisaunje/Pdf_1\(7\)/valerian%20macharadze.pdf](http://www.sinergia.ge/samisaunje/Pdf_1(7)/valerian%20macharadze.pdf), [ვალერიან მაჭარაძე, “გეორგიევსკის ტრაქტატი”, [http://www.sinergia.ge/samisaunje/Pdf_1\(7\)/valerian%20macharadze.pdf](http://www.sinergia.ge/samisaunje/Pdf_1(7)/valerian%20macharadze.pdf)]
16. Valeri Modebadze, Meskhuri problemis analizi, Tiflis 2010, s. 55. [ვალერი მოდებაძე, მესხური პრობლემის ანალიზი, თბილისი 2010, გ. 55].
17. ზოგადი განათლება. <https://grass.org.ge/wp-content/uploads/2016/11/somekhi-umtsiresoba-samtskhe-javakhethis-regionshi.pdf>

Rəyçi: s.e.f.d. Samirə Həbibbəyli